

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	11
Ορόσημα	23
1. Σύνορα μεταξύ ομάδων	29
Βασικές έννοιες	31
Συνεργασία και ανταγωνισμός	32
Κοινωνική ταυτότητα	35
Κοινή μοίρα	38
Κοινοτισμός	41
Το διαιρεμένο Βέλγιο	47
Παγκόσμιοι πόλεμοι στη Φλάνδρα	47
Διασταυρούμενα συμφέροντα	51
Το παράδειγμα των διασταυρωμένων υπαγωγών	55
Πειραματικές μελέτες	55
Δύο νέα ρεύματα	58
Φλαμανδός και Ευρωπαίος	58
Η υπανθρωποποίηση	60
Προς μια αναθεμελίωση	62
2. Ο κοινωνικός οικοδομισμός	65
Κοινωνική αλληλεπίδραση στην ανάπτυξη του ατόμου.....	67
Η κοινωνική ψυχολογία του Piaget	67
Ο κοινωνικός οικοδομισμός και η ανάπτυξη της νοημοσύνης	70
Διπλές δυναμικές στη μάθηση σε ομάδες ομοτίμων	76
Θεσμικές δυναμικές: υποταγή και αυτονομία	80

3. Ματιές στα δικαιώματα του ανθρώπου.....	89
Πρώτες προσεγγίσεις	91
Ένα συμπόσιο στην Κρήτη	91
Το διαφορούμενο μήνυμα της κοινωνικής ψυχολογίας	92
Η υπόθεση Rose (Rosalie) Doise	96
Ένας κοινωνιοψυχολογικός ορισμός	99
Άλλες οπτικές γωνίες προσέγγισης	101
Η πολιτισμική σχετικότητα	102
Θρησκεία και δικαιώματα του ανθρώπου	104
Επιστροφή στο Βέλγιο περνώντας από το Κεμπέκ	109
Ο αμερικανικός πόλεμος	112
Προκλήσεις στην Ευρώπη	114
Δικαιώματα, κοινωνικά κινήματα και δημοκρατία	120
 4. Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως κοινωνικές	
αναπαράστάσεις.....	125
Συνεντεύξεις για τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού	
Δικαστηρίου	126
Το μοντέλο των τριών φάσεων στη μελέτη	
των κοινωνικών αναπαράστάσεων	135
Η κοινή κατανόηση.....	139
Η ένταση των παραβιάσεων	139
Έρευνα με το κείμενο της Οικουμενικής Διακήρυξης	
σε 35 χώρες	140
Μια επαλήθευση σε 16 χώρες	145
Παραλλαγές και αγκιστρώσεις	148
Παραβιάσεις στην ιδιωτική σφαίρα	
και στον δημόσιο τομέα	148
Πολιτισμικές και ατομικές τοποθετήσεις πάνω	
στην Οικουμενική Διακήρυξη	150
Καθήκοντα και υποχρεώσεις των κυβερνήσεων	
και των πολιτών	155
Ανοικτά ερωτήματα στο Κεμπέκ	158
Οι αγκιστρώσεις στον εθνοκεντρισμό	165
Χρόνος για ένα διάλειμμα	168

5. Συγκρούσεις και αλληλεξαρτήσεις	169
Δύο παραδείγματα κοινωνικο-οικοδομιστικών	
πρωτοβουλιών.....	172
<i>Ο αγώνας ενάντια στον (φυλετικό) διαχωρισμό</i>	<i>173</i>
<i>Η πάλη ενάντια στις εργασιακές διακρίσεις</i>	
<i>ως προς το γένος</i>	<i>177</i>
Εγκλήματα πολέμου	179
<i>Μια τοποθέτηση του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού</i>	<i>179</i>
Θύματα πολέμου και ανθρώπινα δικαιώματα.....	180
Ο οικονομικός αποκλεισμός	185
<i>Μια μελέτη στη Γαλλία</i>	<i>185</i>
Οι δύο όψεις της αλληλεγγύης.....	187
<i>Η πρόκληση της τρομοκρατίας</i>	<i>193</i>
Μια κοινωνική ψυχολογία απ' την ανάποδη	204
 Βιβλιογραφία	 215
 Σημείωμα του επιμελητή	 229
<i>Willem Doise: Βιογραφικά στοιχεία</i>	<i>231</i>
<i>Willem Doise: Εργογραφία</i>	<i>233</i>

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Όταν στις αρχές αυτού του χρόνου ο Willem Doise μου έστειλε το νέο του βιβλίο –όπως κάνει ανελλιπώς εδώ και τριάντα χρόνια περίπου–, το άνοιξα και άρχισα να το ξεφυλλίζω με ενδιαφέρον, όπως κάνω πάντα όταν, σε τακτά διαστήματα, ο παλιός μου δάσκαλος με θυμάται και με τιμά κάνοντάς με κοινωνό της νέας επιστημονικής του παραγωγής. Άρχισα λοιπόν να ξεφυλλίζω το μικρό αυτό βιβλιαράκι, ως συνήθως, πηγαίνοντας δηλαδή από τα περιεχόμενα στη βιβλιογραφία και μετά στον πρόλογο, και στη συνέχεια, τυχαία, σε ένα από τα κεφάλαια, στη μέση του κειμένου, έτσι, για να πάρω μια πρόγευση αυτού που θα επακολουθήσει όταν, με την ησυχία μου, απερίσπαστος, στρωθώ συστηματικά στο διάβασμα. Αυτή τη φορά όμως συνέβη κάτι άλλο. Μόλις άρχισα να διαβάζω τις πρώτες γραμμές του προλόγου, τον οποίο, όπως θα αντιληφθείτε και μόνοι σας, πολύ ορθά ο Doise τιτλοφορεί «Ορόσημα», δεν το ξανάκλεισα παρά αφού το διάβασα όλο. Μονορούφι. Όπως κάνω –ολοένα και πιο σπάνια– όταν κατά τύχη πέσω πάνω σε κάποιο καλογραμμένο, έξυπνο, ατμοσφαιρικό και πρωτότυπο αστυνομικό μυθιστόρημα που με καθηλώνει και δεν μ' αφήνει να κάνω τίποτε άλλο απ' το να εμποτιστώ με την έμπνευση, τον διακριτικό αισθησιασμό και την υποβόσκουσα δεξιολογία του συγγραφέα του ή των ηρώων του.

Ακριβώς αυτό έπαθα και τώρα, μόνο που αυτή τη φορά είχα στα χέρια μου ένα βιβλίο αναμφίβολα επιστημονικό, με πυκνή γραφή –κάτι που πάντοτε χαρακτηρίζει τον Doise, σε σημείο που ορισμένες φορές να γίνεται δυσνόητη έως και απόκρυφη

για όσους δεν είναι μυημένοι στα μυστικά της κοινωνιοψυχολογικής σκέψης-, με πλούσιες βιβλιογραφικές αναφορές που καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα της γραμματείας στην κοινωνική ψυχολογία, από το ξεκίνημά της, τη δεκαετία του '30 στην Αμερική, μέχρι τις μέρες μας τόσο στη νέα όσο και στην παλαιά ήπειρο, αλλά και με μια προσωπική πινελιά που σπάνια βρίσκει κανείς σε επιστημονικά συγγράμματα.

Οι λόγοι που με έκαναν να διαβάσω όπως διάβασα το τελευταίο πόνημα του Willem Doise είναι πολλοί και διάφοροι. Προσωπικού, θεωρητικού, επιστημολογικού, ιδεολογικού χαρακτήρα. Θα σας απαριθμήσω μερικούς απ' αυτούς για να σας εξηγήσω γιατί, αν η βουλιμία ως διατροφική διαταραχή έχει βαθιές ψυχολογικές ρίζες και συνήθως καταστρεπτικές συνέπειες –όχι μόνο αισθητικής υφής– στην υγεία του βουλιμικού μέσου ανθρώπου, ως επιστημονική πρακτική μπορεί να έχει πολυεπίπεδη αιτιολογία και, αρκετές φορές, επωφελείς επιπτώσεις στη δημιουργικότητα –αν όχι και στη δημιουργία– του βουλιμικού μέσου ερευνητή. Γιατί πολύ φοβάμαι πως με βουλιμία καταβρόχθισα τις λιγοστές αυτές σελίδες, τις τόσο περιεκτικές ωστόσο και πλούσιες σε πρώτες ύλες, με τόση μαεστρία και οίστρο επεξεργασμένες και με γνώση τού πώς και τού γιατί. Και γιατί πολύ φοβάμαι, ελπίζω μάλλον, και εύχομαι και προσδοκώ, πως με την ίδια βουλιμία θα το διαβάσετε κι εσείς, όσοι από εσάς τουλάχιστον έχετε ήδη ασχοληθεί με στοιχειώδη συστηματικότητα με το γνωστικό αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας. Όχι όμως μόνο εσείς αλλά και άλλοι, επειδή όποιος από απλή περιέργεια αρχίσει να το ξεφυλλίζει, σύντομα θα αντιληφθεί πως το βιβλιαράκι αυτό είναι ένα μεγάλο βιβλίο που επιδέχεται πολλαπλές αναγνώσεις και απευθύνεται –με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά– σε πολλαπλούς αναγνώστες.

Διηγείται ένα μεγάλο κομμάτι της ιστορίας της κοινωνικής ψυχολογίας και, ευτυχώς, δεν το διηγείται με τον συνηθή περιγραφικά διεξοδικό, ιδεολογικά ανενεργό, επιστημολογικά χαλαρό ή αφόρητα βαρετό και, φυσικά, απρόσωπο και υποτιθέμενα αντικειμενικό τρόπο, όπως είθισται να γίνεται σε κάθε επιστημονικό σύγγραμμα που θέλει να (και νομίζει ότι) σέβεται τον

εαυτό του. Έρχομαι έτσι στον πρώτο και κύριο ίσως λόγο της βουλιμικής αδηφαγίας που πιστεύω ότι θα σας προκαλέσει αυτό το βιβλίο του Doise. Συνίσταται στη σπάνια, μοναδική σχεδόν πρωτοτυπία του –με εξαίρεση κάποιες αποτυχημένες, κατά τη γνώμη μου, απόπειρες συναδέλφων, που για λόγους ακαδημαϊκής ευπρέπειας δεν χρειάζεται να καταγράψω εδώ–, η οποία συνάμα αποτελεί και ένα εξαίρετο και προφανώς δυσεύρετο μάθημα εμπράγματης επιστημολογίας. Βλέπετε, ο Willem Doise είχε την τόλμη και την εντιμότητα και την, εν μέρει αναπάντεχη¹, μαεστρία να εισαγάγει κατ’ αρχάς και να επεξεργαστεί στη συνέχεια την υπόθεση της διαλεκτικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην επιστημονική δραστηριότητα του ερευνητή και τις προσωπικές του εμπειρίες. Δεν αναφέρομαι φυσικά –και ακόμα λιγότερο δεν το πράττει ο συγγραφέας– σε μια (διαλεκτική;) σχέση ψυχολογιοποιητικής υφής –όπως ακόμα και πρόσφατα έκαναν γνωστοί συνάδελφοι σε παρεμφερείς απόπειρες, σαφών ναρκισσιστικών κινήτρων ωστόσο, όπου η «προσωπικότητα» του ερευνητή (ή έστω κάποιες αυθαιρέτως αυτοπριμοδοτούμενες όψεις της κοινωνιοψυχολογικής του ταυτότητας) αποτελεί τον καθοριστικότερο παράγοντα της ερευνητικής του επιλογής.

Αν κάτι πρέπει να σας μείνει διαβάζοντας αυτό το βιβλίο είναι, νομίζω, κάποια απ’ αυτά που έμειναν και σε μένα. Ότι δηλαδή: (1) πέρα από την (διεκδικούμενη;) επιστημονική του ιδιότητα, ο ερευνητής είναι ταυτόχρονα κοινωνικό υποκείμενο, μέλος κοινωνικών ομάδων ή/και κατηγοριών, πολίτης μιας χώρας και περισσότερο ή λιγότερο συνειδητοποιημένα συνεργός της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας· (2) μια από τις βασικές διαφορές που διακρίνουν τον ερευνητή από οποιοδήποτε στοιχειωδώς ελεύθερα σκεπτόμενο άτομο, που δεν ασχολείται όμως επαγ-

1. Εν μέρει, υπό την έννοια ότι όλα αυτά τα χρόνια μάς είχε συνηθίσει σε μια δωρικότητα τόσο στη γραφή του όσο και στη σκέψη του, τουλάχιστον έτσι όπως αυτή μετουσιωνόταν σε πειραματική διερεύνηση της ορθότητας των μοντέλων που ο ίδιος εκπονούσε για κάποια όψη της πραγματικότητας η οποία είχε κεντρίσει το επιστημονικό –και όχι μόνο– ενδιαφέρον του.

γελματικά με την έρευνα, είναι η ικανότητα –αν μη τι άλλο το χρέος– να μετατρέπει τα προδήλως ή μη ερωτηματικά που του προκαλούν οι πολιτικές, κοινωνικές ή/και οικονομικές συγκυρίες σε ερευνητικά ερωτήματα και, φυσικά, η βούληση να αναζητήσει ικανοποιητικές απαντήσεις· (3) η κοινωνική ψυχολογία όχι μόνο δεν είναι (κι ακόμα λιγότερο *δεν πρέπει να είναι*) ιδεολογικά ανενεργός, όχι μόνο μελετά, παράγει και αναπαράγει ιδεολογία, αλλά και μπορεί, για ορισμένους μάλιστα οφείλει κιόλας –κι ο Doise, πιστεύω, είναι ένας απ’ αυτούς– να καταστεί ιδεολογικό εργαλείο πολιτικής παρέμβασης με την ευρεία όσο και με τη στενή έννοια του όρου· (4) με άλλα λόγια, με όλο τον σεβασμό που τρέφω για την έμφυτη σεμνότητα του Doise ως ερευνητή και ως ανθρώπου, που τον κάνει να δηλώνει ρητώς τη δυσανεξία του στην ιδέα και μόνο ότι μπορεί να συμμετάσχει στη δημιουργία κάποιας νέας ορθοδοξίας αν αφήσει να φανεί ποια κοινωνική ψυχολογία θεωρεί «σωστή», έχω τη βεβαιότητα πως για τον ακούραστο αυτόν ερευνητή «σωστή» κοινωνική ψυχολογία είναι η «στρατευμένη» κοινωνική ψυχολογία, αυτή δηλαδή που δεν αρκείται στην «ακαδημαϊκά ορθή» πρακτική ασφαλών –και συνήθως ανούσιων– ασκήσεων επί χάρτου, αλλά επιχειρεί (μαζί με τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες, χρησιμοποιώντας ωστόσο όσο πιο έξυπνα και αποδοτικά γίνεται το δικό της εργαλειοκόμο οπλοστάσιο της πειραματικής μεθόδου) να απαντήσει με τον τρόπο της σε καίρια κοινωνικά² ερωτήματα που ανα-

-
2. Η επιλογή του όρου «κοινωνικός» για τη μεταφραστική απόδοση της έννοιας *sociétal* επιλέχθηκε καθώς ο Doise τη χρησιμοποιεί εμπροθέτως σε πλείστα σημεία του έργου του, διαφοροποιώντας την από την έννοια «κοινωνικός». Η θεωρητική σημασία αυτού του επιθετικού προσδιορισμού είναι καίρια και συνιστά ένα από τα σημεία στα οποία συμπεκνώνεται ο ειδοποιός χαρακτήρας του επιστημολογικού βλέμματος και της θεωρητικής πρότασης του Doise. Όπως θα αντιληφθεί ο αναγνώστης, αυτό που εννοείται (πολλές φορές «πίσω από τις γραμμές») αφορά τον τρόπο με τον οποίο μια ολόκληρη κοινωνία ορίζει και κατανοεί τον εαυτό της μέσα από κυρίαρχα ή ευρέως διαδεδομένα σχήματα σκέψης, αλλά και τον κυρίαρχο κάθε φορά τρόπο με τον οποίο θέτει προβλήματα προς επίλυση και ζητήματα προς επίτευξη. Αυτή η ολιστικού χαρακτή-

δύονται χάριν ή εξαιτίας του συγκερασμού ποικίλων παραγόντων κοινωνικού, πολιτικού ή οικονομικού χαρακτήρα και, φυσικά, να επιλύσει τα εξίσου καίρια προβλήματα που προκύπτουν για το κοινωνικό υποκείμενο σε ενδοατομικό, διαπροσωπικό, διομαδικό και αναπαραστασιακό επίπεδο μέσα από τις πολλαπλές και πολυεπίπεδες πλαισιακές του εντάξεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα που δικαιώνει μέρος των ισχυρισμών μου αποτελούν, νομίζω, οι όψιμες εργασίες του Willem Doise πάνω στα ανθρώπινα δικαιώματα, τη σπουδαιότητα των οποίων, οφείλω να ομολογήσω, άργησα κάπως να καταλάβω, επικεντρωμένος όπως ήμουν στο προφανέστερο θεωρητικό, επιστημολογικό –μέχρι προσφάτως και ιδεολογικό³– ενδιαφέρον της δουλειάς του πάνω στις διομαδικές σχέσεις (στις οποίες κατόρθωσε να προσδώσει τη δυναμική που τους έλειπε εξαιτίας της γενικευμένης μέχρι τότε προσήλωσης στην κάπως στατική και οπωσδήποτε μονοσήμαντη εξήγησή τους με ταυτοτικούς όρους), πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις (των οποίων είναι ίσως ο μόνος, μετά την καταλυτική παρουσία του Serge

ρα αναστοχαστική δραστηριότητα μιας κοινωνίας –που στην εξειδίκευσή της παραπέμπει σε έννοιες όπως το «πνεύμα των καιρών», οι νόρμες και οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις και ιδεολογικά σχήματα– δεν αποδίδεται πλήρως με τη χρήση του κοινού όρου «κοινωνικός», ο οποίος επιστρατεύεται από πολλούς συγγραφείς αυτοματικά και αδιακρίτως, συγκαλύπτοντας τις περισσότερες φορές τις διαφορές τάξεως, μεγέθους, ποιότητας μεταξύ των πραγματικοτήτων που στοχεύει να αποδώσει.

3. Η αλήθεια είναι πως ένας επιπλέον λόγος της επιφυλακτικότητάς μου στο συγκεκριμένο θέμα ήταν ιδεολογικής κυρίως υφής, δεδομένου ότι η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προπαντός η προσδοκία ενεργού ανάμειξης των αρμόδιων διεθνών οργανισμών σε μια προσπάθεια επιβολής του σεβασμού τους μου φάνταζαν κάπως σαν άλλοθι στη δυσπραγία ή αδιαφορία της διεθνούς κοινότητας σε όσα κοινωνικά άδικα και πολιτικά απαράδεκτα συνέβαιναν και συμβαίνουν σε διάφορα σημεία του πλανήτη. Κάτι σαν το *πρόσωπο-άλλοθι* στα πειράματα του Brehm πάνω στην ψυχολογική αναδραστικότητα, δηλαδή, όπου η ανάκτηση της απειλούμενης ατομικής ελευθερίας γινόταν μέσω αντιπροσώπου, εντείνοντας, κατά τα άλλα, τη συμμόρφωση του κοινωνικού υποκειμένου. Πρέπει να ομολογήσω πως αυτό το βιβλίο του Doise με έκανε να αναθεωρήσω τις απόψεις μου...

Moscovici στον χώρο, που επέκτεινε τη θεωρητική εμβέλεια), πάνω στην κοινωνική ανάπτυξη της νοημοσύνης (όπου υπήρξε ο πρώτος, μαζί με μερικούς στενούς του συνεργάτες, που μελέτησε συστηματικά και απέδειξε πειραματικά τον καθοριστικό ρόλο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης –και της κοινωνιογνωστικής σύγκρουσης– στη γνωστική ανάπτυξη, εστιασμένη κατά παράδοση στο ενδοατομικό επίπεδο και μόνο...) και, φυσικά, πάνω στη διάρθρωση των τεσσάρων επιπέδων ανάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία (όπου κατέδειξε τον δυνητικό επιστημολογικό πλούτο της κοινωνικής ψυχολογίας παράλληλα με την εμπράγματο θεωρητική και μεθοδολογική της ευπάθεια).

Αν εξετάσουμε, έστω και φευγαλέα, τις «διαδρομές» του Willem Doise στην κοινωνική ψυχολογία, όπως αρέσκεται να αποκαλεί τη θεματική διαδοχή των ερευνητικών του ενδιαφερόντων ο ακούραστος αυτός «οδοιπόρος» (κυριολεκτικά και μεταφορικά), και ασχοληθούμε κατ' αρχάς με τα δύο άκρα τής μέχρι τώρα πορείας του, δηλαδή με το ξεκίνημά του από τη μια μεριά –όταν στα πλαίσια της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής του στο Παρίσι, στα τέλη της δεκαετίας του '60, θέλησε να μελετήσει τις διαφορές ανάμεσα στον αυταρχισμό και τον δογματισμό, τι είναι δηλαδή αυτό που διαφοροποιεί την άκαμπτη προσκόλληση σε μια κατεστημένη τάξη, από την ψυχική προδιάθεση δέσμευσης σε έναν αγώνα– και με την προσωρινή του κατάληξη από την άλλη –με τις έρευνες που ξεκίνησε προς τα τέλη της δεκαετίας του '80 και συνεχίζει μέχρι σήμερα, σχετικά με τη μελέτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως κοινωνικών αναπαραστάσεων–, διαπιστώνουμε πράγματι πως σε διάστημα 40 χρόνων έθεσε ένα ερώτημα και έδωσε μια απάντηση ή, για να είμαι ακριβής, διαπιστώνουμε ότι το πρώτο ερευνητικό του ερώτημα συνέπιπτε με ένα υπαρκτό –ιδιαίτερα έντονο την εποχή εκείνη– κοινωνιακό πρόβλημα, το γεγονός συγκεκριμένα πως οι διάφορες μορφές δυσανεξίας στη διαφορετικότητα οδηγούσαν σε ποικίλες κοινωνικές διακρίσεις, ενώ το προσωρινά ακροτελεύτιο ερώτημά του αφορά μια απόπειρα επίλυσης του προηγούμενου μέσω της διαβαθμισμένης αποδοχής των θεσμοθετημένων μορφών διακήρυξης του σεβασμού των ανθρωπίνων δι-

καιωμάτων, έτσι όπως αυτή προβάλλει από τη μελέτη των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων... Διαπιστώνουμε, με άλλα λόγια, πως ένα συγκεκριμένο κοινωνιακό πρόβλημα μετατράπηκε σε θεωρητικό, ερευνητικό ερώτημα, το οποίο με τη σειρά του απαντήθηκε μέσω της ερευνητικής εξιχνίασης του τρόπου με τον οποίο το ιστορικά προσδιορισμένο κοινωνικό υποκείμενο-πολίτης προσλαμβάνει, διερμηνεύει, επεξεργάζεται και οικειοποιείται μια ιδεολογική έννοια και τη διεθνοποιημένη ή/και παγκοσμιοποιημένη εφαρμογή της. Σπάνια και θαυμαστή διαχρονική συνεκτικότητα, αλήθεια, ανάμεσα στις σκέψεις ενός επιστήμονα και την ερευνητική πρακτική του..!

Αν σε δεύτερη φάση ασχοληθούμε με το διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στις δύο χρονολογικά ακραίες ερευνητικές ερωταποκρίσεις του Doise και διατρέξουμε τις έρευνες που διεξήγαγε για τις διομαδικές σχέσεις, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και την κοινωνική ανάπτυξη της νοημοσύνης (με επιστημολογικό επιστέγασμα τις θεωρητικές του αναζητήσεις στις υπαρκτές και δυνητικές εξηγήσεις στην κοινωνική ψυχολογία), θα αντιληφθούμε εύκολα πως αυτή η διαχρονική συνεκτικότητα στο έργο του επιβεβαιώνεται, ενισχύεται και μετουσιώνεται στον συνδυαστικό κρίκο που ενώνει μεταξύ τους όλα τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα με τις παρεχόμενες ερευνητικές απαντήσεις τους, και που δεν είναι τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από την ακράδαντη –και κυρίως εμπράγματη– πίστη του στον *κοινωνικό οικοδομισμό*.

Πρόκειται, προφανώς, για μια επιστημολογική επιλογή που διέπει το σύνολο του ερευνητικού έργου του Willem Doise. Η συγκεκριμένη ωστόσο θεώρηση του τρόπου λειτουργίας του κοινωνικού υποκειμένου δεν δεσμεύει τον κοινωνικό ψυχολόγο μόνο σε θεωρητικό και μεθοδολογικό επίπεδο, αλλά και σε ιδεολογικό. Πράγματι, δεδομένου ότι, όπως υποστηρίζει –και σε μεγάλο βαθμό αποδεικνύει πειραματικά–, η κοινωνική πραγματικότητα οικοδομείται από το ίδιο το άτομο μέσα από τις πραγματολογικές και συμβολικές του αλληλεπιδράσεις με τους διαπροσωπικούς και διομαδικούς του εταίρους, θα ήταν πολυεπίπεδα ασύμβατη η αιφνιδίως α-ιστορική, α-πολιτική, α-δεσμευ-

Πολεμικά γεγονότα έδωσαν ρυθμό στις φάσεις της ζωής μου. Χωρίς να απειλήσουν άμεσα τη φυσική μου ακεραιότητα, επηρέασαν ωστόσο τον τρόπο με τον οποίο βλέπω τον κόσμο. Νέος μαθητής στο λύκειο, στις συζητήσεις με τους συμμαθητές μου έπρεπε να πάρω θέση απέναντι στα προβλήματα καταστολής στη Φλάνδρα. Αργότερα στη Ρώμη είχα καθημερινές επαφές με Γερμανούς φοιτητές στο Γρηγοριανό Πανεπιστήμιο, και ορισμένοι απ' αυτούς μου έλεγαν ότι είχαν γράψει με κιμωλία πάνω στα τανκς ενός στρατού που βρισκόταν ήδη σε πλήρη κατάρρευση: Sieg oder Sieberien (Νίκη ή στη Σιβηρία). Στη Ρώμη, πάντοτε, συζητούσα με Ούγγρους φοιτητές για τα γεγονότα του 1956 στη Βουδαπέστη. Ως ερευνητής στο Παρίσι αντιμετώπισα το πρόβλημα ότι έπρεπε να καταλάβω την απόφαση του διευθυντή του εργαστηρίου μου, *Serge Moscovici*, ο οποίος αρνούνταν να πάει σε μια διάλεξη στην Πράγα μετά την εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στα τέλη του καλοκαιριού του 1968, σε σχέση με αυτήν του *Tajfel* –ο οποίος αργότερα έγινε ο μέντοράς μου– που αποφάσισε να πάει (*Moscovici & Markova, 2006*). Οι πόλεμοι πάντοτε, αν και πιο απομακρυσμένοι, στο Βιετνάμ, στην Καμπότζη, στην Παλαιστίνη, η γενοκτονία στη Ρουάντα, οι πόλεμοι στα Βαλκάνια και τώρα η «εθνοκτονία»¹ στο Νταρφούρ και ο πόλε-

1. Ο όρος *ethnocide* (στα ελληνικά «εθνοκτονία») εμφανίστηκε στη γαλλική γλώσσα για πρώτη φορά το 1970 από τον Γάλλο εθνολόγο Robert

μος στο Ιράκ με κάνουν μερικές φορές να αμφιβάλλω για την ορθότητα της πεποίθησής μου ότι ο πόλεμος δεν είναι πλέον ούτε αναγκαίο ούτε αναπόφευκτο κακό. Πρόσφατα έμαθα ότι ο πατέρας της συζύγου μου, *Modesto Farolan*, στο τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου είχε οδηγηθεί να καταθέσει στο στρατοδικείο για τις θηριωδίες που έκαναν τον Αύγουστο του 1945 οι τελευταίοι Ιάπωνες κατακτητές στη Μανίλα, πόλη της οποίας μεγάλο μέρος είχε ήδη καταστραφεί από τους βομβαρδισμούς των Αμερικανών. Την εποχή εκείνη ήταν υπεύθυνος του φιλιππινέζικου Ερυθρού Σταυρού και τα μέλη της ομάδας του επιτελείου του δολοφονήθηκαν άγρια από τους στρατιώτες ενός ιαπωνικού στρατού σε φυγή, οι οποίοι ωστόσο φαίνεται πως ενήργησαν υπακούοντας σε διαταγές της διοίκησης από την Ιαπωνία.

Μπροστά σ' αυτά τα δράματα πρέπει να αντιπαραθέσουμε κάποια αντι-παραδείγματα. Το παράδειγμα του Βελγίου, ας πούμε, που ήδη αναφέραμε, όπου εντονότερες συγκρούσεις σπάνια κόστισαν ανθρώπινες ζωές, παρά μόνο όταν οι Γερμανοί αναμείχθηκαν στα θέματά μας. Κυρίως όμως το επίσημο τέλος του Απαρτχάιντ στη Νότιο Αφρική. Η ανάπτυξη των μελετών μου για τα ανθρώπινα δικαιώματα συνέπεσε με την απελευθέρωση του Nelson Mandela και την εγκαθίδρυση ενός νέου καθεστώτος στις σχέσεις μεταξύ εθνικών ομάδων. Και στις μέρες μας έρχεται επίτελους η ύφεση της σύγκρουσης στη Βόρειο Ιρλανδία, εξαιτίας επίσης της σταδιακής θέσπισης νέων μοντέλων για τις σχέσεις που εμπλέκουν εξίσου τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο η σύσταση μιας δίκαιης ειρήνης μετά από έναν πόλεμο μεταξύ χωρών, ή μια συμφιλίωση ανάμεσα σε φατρίες που βρέθηκαν αντιμέτωπες σε έναν εμφύλιο πόλεμο, δεν παύει να παραμένει πάντα ένα έργο πιο δύσκολο από την έκρηξη ενός πολέμου ή από την εμπλοκή σε μια ένοπλη σύρραξη.

Ένα πρώτο βήμα σε μια κοινωνικο-οικοδομιστική θεώρηση

Jaulin. Υποδηλώνει την εξαφάνιση του συνόλου των κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών μιας ομάδας ανθρώπων, την ολοσχερή καταστροφή του πολιτισμού της από μια άλλη ισχυρότερη ομάδα (Σ.τ.Ε.).

των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι, μου φαίνεται, να σχετικοποιήσουν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι την ίδια την ιδέα του πολέμου –που δεν μαίνεται παντού και πάντοτε–, να αποστασιοποιηθούν από μια ευρέως διαδεδομένη τάση, η οποία θεωρεί τις προκαταλήψεις, τον εθνοκεντρισμό, τον ρατσισμό ή την περιφρόνηση των ξένων εγγενείς ενσαρκώσεις της ιδιοσυστασίας του είδους μας, ακόμα και όταν καταλήγουν στον πόλεμο ή την εθνοκτονία. Οφείλουν ωστόσο να ανταποκριθούν σε μια ακόμα πιο δύσκολη πρόκληση, να δείξουν δηλαδή ότι οι κανονιστικές κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι επί τω έργω ακόμα και σε ειδικές περιστάσεις παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η θεώρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως ιδεών-δράση, ο υπολογισμός του θεσμικού αντίκτυπού τους, αποτελεί σημαντικό σταθμό στην πορεία προς έναν δίκαιο κόσμο.

Σε κάθε απόπειρα αντιστροφής της δυναμικής των διακρίσεων, οι κανονιστικές αναπαραστάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι αναφορές σε ένα κράτος δικαίου το οποίο οφείλει να επικρατήσει έναντι ενός εμπράγματος κράτους, παίζουν σημαντικό ρόλο στην ιδεοπλαστική οικοδόμηση μιας νέας πραγματικότητας, εναρμονισμένης με τις ήδη ενεργοποιημένες κανονιστικές κοινωνικές αναπαραστάσεις. Αν αληθεύει ότι η οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πάντοτε επιπλαισιωμένη και τίθεται συχνά υπό αμφισβήτηση, αυτό δεν σημαίνει πως τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν οφείλουν να συνεχίσουν να λειτουργούν σε μια συγκεκριμένη περίσταση ως ορόσημα για τις ζημιωμένες πλευρές. Πρόκειται για μια σημαντική πηγή της δύναμής τους. Η αναφορά στα δικαιώματα δεν σημαίνει κατά κανέναν τρόπο πως όλα τα εμπλεκόμενα άτομα κρίνουν με τον ίδιο τρόπο τη συμβατότητα μιας περίπτωσης με το δικαίωμα που της αντιστοιχεί. Το κύριο χαρακτηριστικό μιας κανονιστικής κοινωνικής αναπαράστασης είναι, χωρίς αμφιβολία, ότι δεν υλοποιείται ποτέ ολοκληρωτικά. Διαφορετικά δεν θα είχε λόγο ύπαρξης. Η συνειδητοποίηση της ύπαρξης ενός δικαιώματος οξύνεται συνήθως όταν έχει παραβιαστεί.

Πριν ασχοληθώ άμεσα με το πρόβλημα των πολεμικών συρράξεων, θα περιγράψω πρώτα δύο παραδείγματα κανονιστικών παρεμβάσεων από κοινωνικούς ψυχολόγους σε περιστάσεις επί-